

ՀԱՅ ԿԵԼՆՔ

Հայկական հարցի շուրջը.-գրական հետաքրքրու-
թեան բարձրացում.-գալրոցական ֆոնդ:

Բաղկանեան պատերազմը մի անգամ ևս ուժգին թա-
փով հրապարակ նետեց շարաքախտ հայոց հարցը, որին
վիճակուած է այսքան երկար ու ձիգ տարիներ հարց մնալ:
Հայ և օտար մամուլը բարձրացած հետաքրքրութեամբ և
գործին ծառայելու անվերջ ձգտումով ամեն օր հրապա-
րակ է բերում հայկական հարցի շուրջը խնդիրներ, որոնք
լուսարանում և նորանոց հնարաւորութիւններ են առաջ
քաշում այդ հարցի նպատակայարմար և խաղաղ լուծման
համար:

Այսօր հայկական հարցը գոյութիւն ունի միմիայն
նրա համար, որովհետեւ թիւրքիայում հայեր կան, որով-
հետեւ Մեծ Հայաստանի նահանգներում հայերի կողքին դա-
րեր շարունակ նստել են քուրդն ու թուրքը, քրիստոնեա-
ների կողքին մինչև այժմ կրօնամոլ մահմեդականը, որով-
հետեւ ազատութեան, խղճի, խաղաղ աշխատանքի ու քա-
ղաքակրթական անդորր կեանքի հեռանկարով տանջուող
ժողովրդի մէջ տիրաբար ապրում է աւերածի ու կողո-
պուտի սովոր, դարերի ընթացքում ուրիշի աշխատանքով
ապրած ու երես առած, խաղաղ կուլտուրական աշխատան-
քին մինչև այժմ (900 տարուց աւելի է !) անսովոր ու
անընդունակ թուրքը կամ քուրդը: Առանց չափազանցու-
թեան կարող ենք ասել, որ հազար տարուց աւելի է, որ

հայկական ու հայաբնակ այդ նահանգները աւերի ու թաւանի բաժին են մերթ թուրքերի, մերթ պարսկական թաւարների և վերջը տեական կերպով Օսմանեան տաճիկների ու քրդերի: Եւ այդքան ժամանակ դոյութիւն ունի հայկական հարցը, որովհետեւ այդքան ժամանակ հայը առարգուել, կոտորուել ու կոզոպատուել է թուրքական-թաւարական անհանգիստ, վայրենի ու բարբարոս հրոսակախմբերից:

Արիատակէս Լաստիվերտցին 11-րդ դարում դարձանում էր, որ թուրքերը մի քանի տասնեակ տարուայ ընթացքում դեռ չկարողացան ըմբռնել ու հասկանալ հայոց ազգի բնութիւնը և չկարողացան յարմարուել տեղական պայմաններին ու խաղաղ աշխատանքի ճանապարհը չբռնեցին: Հապա ինչ պիտի տաի այսօրուայ Վանեցի կամ Մշեցի հայը, որ հազար տարուայ ընթացքում դժբախտութիւն ունի անփոփոխ, իւր էութեանը միշտ հաւատարիմ քրդին ու թուրքին հարեան ունենալ: Արեւելքում իրերն ու անցքերը շատ դանդաղօրէն են փոխւում, բայց քրդերի ու թուրքերի թալանը, աւերն ու կոզուպուտը, սպանութիւնն ու կոտորածը երբեք չէ փոխուել և ոչ մի նշան մեզ չի ասում, որ երբ և իցէ այդ ցեղը կըթողնի ուրիշի հաշւով ապրելը և կանցնի խաղաղ աշխատանքի ուղիները:

Այդ պատուհանն է, որ հայկական հարց անորոշ և երկդիմի անունն է կրում. անկուլտուր, կուլտուրայի և յառաջագիւմութեան թշնամի թուրք ու քուրդ ցեղերի հարեանութիւնն է, որ կազմում է հայկական հարցի բուն էութիւնը: Եւ բոլոր միջոցները, որ դալիս են լուծելու այդ հարցը-պէտք է հաշիւ տեսնեն այդ հանգամանքի հետ, պէտք է բուն իսկ էութիւնը ինկատի առնեն:

Այսօր ամբողջ աշխարհի համար պարզ է, որ հայկական հարցը յամենայն դէպս թուրքերի միջոցով չի կարող լուծուել. նոյնքան և պարզ է, որ միայն հայերն իրանք անկարող են վերջ դնել իրանց քաղաքական տէրերի և հարեանների անարդար ու տմարդի կառավարութեանը: Հայ-

կական հարցն այսօր քաղաքականութեան նուրբ ու բազմաձալ լարերին թի մէջ է և եթէ որեւէ լուծում կայ—այդ դիպումատիայից ու քաղաքականութիւնից է, որ գալու է:

Մի կողմ թողնելով հայկական հարցի ընդարձակ ու երկարատև մարտիրոսագրութեան թէկուզ համառօտ սուրբագիծը, *) կուզէինք մի քանի խօսքով ակնարկել այն հիմքերը, որի վերայ յենուած ներսպական մամուլն ու դիւանագիտութիւնը—առաջ է տանում իւր աշխատանքը —յօդուտ հայկական հարցի:

Աշխարհագրական անուններից երկուսը՝ Սան Ստեփանօ և Բերլին, ու թուերից դարձեալ երկուսը՝ 16-ու նրա հակառակը՝ 61-մեծապէս ազդել են հայկական հարցի ընթացքի վրայ: Վերջին Ռուս-թուրքական պատերազմի ժամանակ յաղթական Ռուսաստանը Պոլսի պատերի տակ հասած կանգ է առնում Սան Ստեփանօ աւանի մօտ ու հաշտութեան պայմաններ թելադրում պարտուած թուրքիային: Թուրքիան ստիպուած է լինում մի շարք ծանրակշիռ պարտաւորութիւններ յանձն առնել. մեծամեծ հողային ու կալուածական կտրուտների հետ թուրքերը պարտաւորւում էին նաեւ դրամական ահագին տուգանք տալ: Ռուսական յաղթական բանակները հայազգի նշանաւոր գեներալների հրամանատարութեան տակ դրաւել էին նաեւ թուրքական Հայաստանի մի մասը: Եւ ահա ժամանակի թուրքահայոց պատրիարք Ներսէս Վարժապետեանը անձնական դիմում է անում Ռուսաց բանակին: Այդ դիմումի, այլ և ռուսական պետական նպատակների ապագայ իրադործման նկատառումով ռուսները թուրքերի հետ Սան Ստեփանոյում կապած դաշնագրի 16-րդ յօդուածը հետեւեալ կերպով են խմբագրում: «Որովհետեւ Հայաստանի մէջ այժմ գրաւուած և թուրքիային վերագործուելիք երկրներից ռուսաց զօրքերի դուրս գալովը կարող են այնպիսի

*) Արարատի ընթերցողներին կարող ենք մատնացոյց անել նորերս լոյս տեսած պ. Սարուխանի «Հայկական հարցը և Տաճկահայոց սահմանադրութիւնը» շահաւետ աշխատութիւնը:

ընդհարումներ և բարդութիւններ ծագել, որ խանգարեն երկու երկրների լաւ յարաբերութեանը, ուստի Բարձրագոյն Դուռը խոստանում է առանց ուշացնելու իրազործել այն բարելաւումներն ու բարենորոգութիւնները, որ հայաբնակ նահանգների տեղական պէտքերի համար անհրաժեշտ են, և երաշխաւորել դրանց ապահովութիւնը քուրդերի և չերքեզների դէմ»:

Ուրեմն Սան Ստեփանոյի դաշնագրի այս յօդուածի ուժով հայկական հարցն ամբողջովին դրւում էր ռուսաց տրամադրութեան տակ, և ռուս պետութիւնը իւր շահերի ու նպատակների, այլ և հայկական պաշտօնական մարմինների ցանկութեան տեսակէտից լաւագոյն եղանակով էր մօտենում այդ հարցի լուծման: Անյապաղ ռեֆորմներ, ազատ և տեղական կարիքներին համապատասխան բարենորոգումներ՝ ահա ռուսաց պահանջը և թուրքերի խոստումը: Եւ որպէս զի այդ խոստումը լոկ խոստում չմնայ, դաշնագրի մէջ մի կէտ ևս մտել էր, որի համաձայն ռուսական զօրքերը դաշնագրին ստորագրելուց վեց ամիս յետոյ միայն դուրս էին գալու թուրքահայկական նահանգներից: Պարզ էր այդ վեց ամսուայ ընթացքում թուրքիան ռուսական զօրքի ճնշման տակ կըսկսէր ռեֆորմների գործը:

Սակայն հայկական հարցին չէր վիճակուած այդպէս ազատ, բարեյաջող ու ցանկալի լուծում: Եւ ռուսական հպարտ գէնքը չսլիտի կարողանար իւր յաղթանակի բովանդակ պտուղները քաղել: Մէջ է խառնւում Եւրոպան. թուրքահայն դիւանագիտութիւնը տեսնում է իւր գործը և Սան Ստեփանոյի ամբողջ դաշնագիրը դրւում է Եւրոպական պետութիւնների վեհաժողովի առաջ, որ գումարւում է թրքասէր Բիսմարկի հայրենիքում—Բերլինում: Սան Ստեփանոյի որոշումները մէկիկ մէկիկ քննութեան են ենթարկւում և ռուսական յաջողութիւնները, նրա զինւորական դիւանագիտական յաղթանակները սահմանափակւում, նեղացւում են: Նորից հանդէս է գալիս Պոլսի պատերիարքը՝ Ներսէս Վարժապետեանը և յատուկ պատգամա-

ւորութեամբ Եւրոպական պետութիւններից վարչական ինքնավարութիւն է խնդրում Թուրքական Հայաստանի համար:

Մի ամիս տեղ Բերլինի վեհաժողովի (յուլիսի 13-ից մինչև օգոստոսի 13-ը 1878) ամենամեծ գործն այն է լինում, որ Թուրքիան ազատւում է Ռուսաստանի հղօր ճանկերից և յանձնւում Եւրոպական պետութիւնների հաւաքական պաշտպանութեան: Դրա հետ միասին փոխւում է նաև հայկական հարցի բախտը: Ռուսաստանը, որ Սան Ստեփանոյի դաշնադրութեամբ միակ տնօրէնն էր հայկական հարցի, այժմ դառնում է մէկը այն պետութիւններից, որոնց յանձնւում է այդ հարցի կանոնաւորումը: Համաձայն դրա, Սան Ստեփանոյի 16-րդ յօդուածը հետևեալ կերպարանքն է ստանում Բերլինի 61-րդ յօդուածի մէջ. «Բարձրագոյն Դուռը խոստանում է առանց այլ ևս ուշացնելու իրադործել այն բարելաւումներն ու բարենորոգութիւնները, որ հայաբնակ նահանգների տեղական պէտքերի համար անհրաժեշտ են, և երաշխաւորել նրանց ազահովութիւնը քուրդերի և չերքեզների դէմ: Նա պարբերաբար տեղեկութիւն պիտի տայ իր արած քայլերի մասին Եւրոպական պետութիւններին, որոնք հսկելու են դրա կատարմանը»:

Այս յօդուածով հայկական հարցը Ռուսաստանից անցնում է Եւրոպական դիպլոմատիային և հէնց դրանով աւելի հեռանում իւր ցանկալի լուծումից: Թուրքերը՝ հմուտ արեւելեան խարդախ դիւանադիտութեան մէջ, Արդիւլ Համիդ սուլթանը՝ դիպլոմատիական յարաբերութիւնների մէջ նրբադոյն վարպետ—մօտ քառասուն տարի է Բերլինի վեհաժողովից յետոյ, որ ձգձգում են ռեֆորմների գործը ու Եւրոպական մեծ պետութիւններին առանձին առանձին ու բոլորին միասին խաբելով—պարբերաբար արիւնաքամ են անում հայոց երկիրը, հայազուրկ դարձնում հայկական նահանգները, որպէսզի դրանից յետոյ իրաւունք ունենան ասելու Եւրոպային, թէ հայ չկայ, ռեֆորմները սւամ համար ներմուծուեն: Հայկական դատի Եւրոպային անցնելը

դանդաղացրեց, քնացրեց այդ հարցը և կողմնակի կերպով միջոց ու հնարաւորութիւն տուեց Թուրքիային անկոնարող եղանակով շարունակել հայկական նահանգներում դարաւոր աւերն ու թալանը:

Այսօր փոքր ժողովուրդները, որոնք տէր ունեն ու տիրական, դուրս են եկել զէնքով են պաշտպանում իրանց իրաւունքները և ռազմի դաշտում զգալ տալիս թուրքերին, որ անվերջ շահագործել, անսահման բռնանալ չէ տրուած և ոչ մի ցեղի: Թուրքահայերը, որ տէր ու տիրական չունեն—մի միջոց միայն գիտեն—գիմել ուժեղներին ու խնդրել, որ զործադրուի Բերլինի դաշնադրութեան բուն իմաստը թուրքահայկական նահանգների նկատմամբ: Մենք անձամբ շատ կրցանկանայինք, որ Բերլինի դաշնադրութեան 61-րդ յօդուածը դարձեալ խմբադրուէր և իրագործուէր Սան Ստեփանոյի 16-րդ յօդուածի իմաստին համաձայն. որ փոխանակ դանդաղացնող, ռեֆորմներ մտցնելու խանդը ջլատող և թուրքերին կողմնակի կերպով իրանց անտէրութեան ու բռնութեան մէջ քաջալերող Եւրոպական հսկողութեան—հայկական դատը յանձնուէր կրկին ռուսական պետութեան, որ սա իրաւունք ձեռք բերէր կրկին թուրքահայկական նահանգներում հսկելու ռեֆորմների արագ և անարգել ներմուծմանը: Եւ հաւատացած ենք, որ մեծ Ռուսաստանը իւր պետական շահերի տեսակէտից իսկ կարագացնէր ու իրագործել կըտար 16-րդ յօդուածի բուն իմաստը:

Սակայն ինչպէս էլ լինի, կարևորն այստեղ թուրքահայերի ժամ առաջ ազատագրումն է այն դժոխային կացութիւնից, որի մէջ նա այսօր ապրում է: Ինչ կասկած, որ եթէ Եւրոպական քաղաքականութեանն այսօր յաջողութի ազատ և արդար բարենորոգումներ մտցնել թուրքահայաստանի մէջ—թուրքահայը իւր նուիրական ցանկութեան հասած կըլինի դրանով:

Կովկասահայերի, հայութեան միւս բոլոր հատուածների ձգտումն այդ է. տանելի հասարակակարգ ստեղծել թուրքաց հայաստանի նահանգներում: Եւ բոլոր աշխա-

տանքներն ու դիւանագիտական յարաբերութիւնները, դիմումներն ու պատգամաւորութիւններն այդ նպատակի իրագործման համար են աշխատում: Եւ վերջնական նպատակի տեսակէտից կատարելապէս միենոյն է, թէ այդ բեֆորմներն արդեօք Սան Ստեփանոյի, թէ Բերլինի մըտքով կիրագործուեն: միայն թէ արագ ու արդար իրագործուեն: Բայց որովհետեւ մեր անձնական կարծիքով արագ ու արդար իրագործումը միմիայն Սան Ստեփանոյի մըտքով կարող է լինել, ուստի մենք կողմնակից ենք, որ 61-ը դարձեալ փոխուէր իր նախկին թուին — 16-ին:

Օսմանեան կայսրութեան մէջ ապրող ժողովուրդների միճակն ու նրանց ծանր դրութեան բարելաւումը, ստիական ծանր խաւարի ու բռնութեան մէջ ապրող այդ ցեղերի կացութեան նկարագիրը իրան նպատակ է դրել այս տարի Պարիզում լոյս տեսնող «Pour les Peuples d'Orient» (Արեւելքի ժողովուրդների համար) անունը կրող երկշարաթաթերիւմը, որի վարիչներն են յայտնի Ֆ. Պրեսանսէն և Վ. Բերարը: Մինչև այժմ հանդէս բերած իւր մի քանի համարների մէջ թերթը ամենայն բարեխղճութեամբ հաւաքել է ամենաթարմ տեղեկութիւններ և լուսարանութիւններ օսմանահպատակ ժողովուրդների ազգի կացութեան վերաբերեալ: Թերթն ամենամեծ շափով նուիրում է հայկական դատին և պաշտպանում է այդ դատը ու յօդուտ դրա պրոպագանդա է մղում ամենատղեւորում կերպով: Շատ ցանկալի էր, որ հայ մամուլը մի փոքր աւելի հետաքրքրուէր այդ թերթով և հայ ընթերցողներին աւելի մեծ շափով մասնակից անէր այն մտքերին ու խոհերին, որոնք դառնում են հայոց ազգի շուրջը եւրոպական երկրներում:

Վերջին ժամանակներս Կովկասահայ կեանքի ու գրականութեան մէջ շատ ուրախալի մի երևոյթ է նկատւում,

որը երանի թէ վաղանցուկ չլինէր: Ոչ միայն մեր մամուլը, այլ և ընկերութիւններն ու մասնաւոր, պատահական խմբակցութիւնները կենդանի խանդով մասնակցութիւն են ցոյց տալիս դէպի հայոց գրականութիւնը, դէպի թատրոնը: Կարդացւում, քննադատւում են հայ գրողների, բանաստեղծների ու ռոմանիստների, դրամատուրգների գործերը, յատուկ գրական դատեր են նշանակւում, դասախօսութիւններ ու հրապարակային վիճարանութիւններ են սարքւում այս կամ այն գրուածի շուրջը և կեանքը—գրական հետաքրքրութիւնը գնալով կարծես եռում է:

Դրա պատճառն անշուշտ նանթի «Հին աստուածներ» դրամայի լոյս տեսնելով չի կարելի միայն բացատրել: Գրական հետաքրքրութիւնը մեր մամուլի ու կեանքի մէջ գալիս է ռուսաց կեանքից: Ռուսաց կեանքն ու գրականութիւնը շատ հասկանալի կերպով մի բարոմետր է մեզ՝ Կովկասահայերիս համար: Եւ ռուսաց յեղափոխութեան աղմկոտ ու խռովայոյզ օրերից յետոյ այն լուրջ ինտերեսը, որ դառնում է դէպի կեանքի երևոյթների, դէպի գրականութեան լուսարանութիւնն ու ուսումնասիրութիւնը—բնականօրէն ազդում է նաև Կովկասահայերի վրայ և այստեղ համապատասխան շարժում առաջ բերում: Կովկասահայերի մէջ ևս նորից սկսում է գրական հետաքրքրութիւնն ուժեղանալ և աւելի ու աւելի լայն շրջաններ իր մէջ առնել: Ոչ միայն Թիֆլիզում՝ Կովկասահայերի մտաւոր կենդրոնում, այլ և գաւառներում հետզհետէ առաջ են գալիս պարբերական ու ազատ հրատարակութիւններ, բազմանում են լոյս տեսնող հայերէն գրքերի թիւը, կազմում են փոքրիկ խմբակցութիւններ, որոնք իրանց խմբական պարապմունքների նիւթը գրականութիւնն են շինում: Հրապարակ են նետւում նաև հեռաւոր գաղութներում ապրող հարուստ ինտելիգենտ հայ երիտասարդները և իրանց ուժերի մի մասը նուիրում հայ գրականութեանը: Այդ կողմից արժանի է յատուկ ուշադրութեան և ջերմ քաջակերութեան Մոսկուայի մի խումբ հայ երիտասարդների կազմած «Պանթէոն» ընկերութիւնը, որը իրան նուիրել է

գեղարուեստական գրականութեան և հայ և օտար նշանաւոր գրողների երկերի հրատարակութեանը: Մինչև այժմ լոյս բերած Կ. Միքայէլեանի պատկերները, Վ. Տէրեանի բանաստեղծութիւնները և Ա. Շնիցլերի առաջին հատորը լի ու լի ապացոյց են այդ համակրելի երիտասարդների շնորհքի և կարողութեան չափին:—

Գրական ինտերեսը աւելի ձեւաւորուելով և խտանալով վերջապէս տեսանելիօրէն ամփոփուեցաւ նորերաթիֆլիզում կազմուած հայ գրողների ընկերութեան մէջ, որը հրապարակ եկաւ արդէն վաղուց զգացուած պահանջին բաւարարութիւն տալու—համախմբելու իր շուրջը հայ գրողներին, նոցա սերտօրէն կապելու իրար հետ, հողալու նրանց մտաւոր ու նիւթական կարիքները և աւելի դարկ տալու հայերի գրական—մտաւոր զարգացմանը: Եւ իրօք—հայ գրողների ընկերութիւնը մի երկու ամսուայ ընթացքում ցոյց տուեց, որ նա անհրաժեշտութիւն էր մեր կեանքի համար: Նրա նախաձեռնութեամբ ու ղեկավարութեամբ կազմակերպւում են յատուկ գրական հանդէսներ, դասախօսութիւններ, գրական դատեր, որոնք գրական հետաքրքրութիւնն աւելի խտացնում, աւելի շեշտում են: Այդ հետաքրքրութիւնն աւելի ևս ուժեղացաւ վերջերս լոյս տեսած Լ. Շանթի «Հին աստուածներ» պիէսի պատճառով: Մի քանի շաբաթ շարունակ այդ գրաման կաշկանդած պահեց մեր գրական ու մտաւոր շրջանների ուշադրութիւնը: Երկու ամսից աւելի է, որ մեր մամուլն ու գրականութիւնը, դասախօսութիւններն ու գրական վիճարանութիւնները Շանթի և նրա «Հին աստուածների» շուրջն են դառնում: Մի կողմ թողած այն հարցը, թէ այդ երևոյթի մէջ մասնաշաղկաւ ինստիտուտները ինչ չափով դեր են խաղում և թէ Շանթի գրաման իրօք ինչ չափով արժանի է այդ խանդավառ ոգևորութեանն ու ընդունելութեանը—մենք ուրախութեամբ արձանագրում ենք, որ մեզ համար ամենից կարևորը հէնց այդ խանդավառ ոգևորութեան փաստն է, որ վերջապէս նկատուում է նաև մեր գրական շրջանում: Գրական հետաքրքրութեան այդ բար-

ծրացումը, իդէական ինտերեսների այդ յաղթանակը մենք ողջունում ենք ջերմ կերպով:

Յայտնի է, որ 1912 թուի հոկտեմբերի 13-ին ընդհանուր դպրոցական ֆոնդ հաստատուեց, որի նպատակն է դրամական միջոցներ հայթայթել ուսումնառու կրթութիւնը մեր աշխարհի ամենախուլ անկիւնները տարածել: Դժբախտաբար մեր մամուլի մի քանի օրդաններն այն ժամանակ լուռ մնացին ու չնպատուեցին, որ այդ առողջ և անպայմանօրէն օգտակար դադափարը տարածուէր ու ընդհանրանար, սեփականութիւն դառնար մեր ժողովրդի բոլոր խաւերի համար: Դրա վրայ պէտք է աւելացնել այլ և այն, որ այս տարի Հայկական հարցը կլանել է մեր մտաւոր շրջանների ուշադրութիւնը և կարծես դպրոցական, ուսումնական խնդիրը մոռացութեան տրուել: Սակայն այդպէս չպիտի վարուի այն ինտելիգենցիան, այն հասարակութիւնը, որը գիտակցում է իւր ներկայ մտմենտի լուրջ կարիքները: Մեր հասարակութեան բանիմաց մասը երբեք չպիտի թողնի այժմս Հայկական հարցով դրադուելը և այդ հարցի նպատատաւոր լուծման համար իւր կարողութեան չափերով աշխատելը: Դա կարևոր է ու անհրաժեշտ: Բայց նոյնքան և աւելի կարևոր է, որ անուշադիր չթողնուեն նաև մեր կրթական ու կենսական միւս պահանջները, որոնց բաւարարումը նոյնպէս համադրային բարօր ու լուսաւոր ապագայի դիմաց է մեզ տանելու: Կենսունակ ազգը, ապրելու և լուսաւորութեան ուղիներով քայլել ձգտելու պատրաստ հասարակութիւնը իւր հանրային կարիքներից մէկով դրադուելիս չի մոռանայ նաև միւսը:

Դժբախտաբար դպրոցական ֆոնդի դրամական ժողովարարութիւնը շատ դանդաղ է առաջ գնում: Արդէն Յոբելենական Տարուայ կէսը անցել է և բացի էջմիածնի նուիրած 15 հազար ռուբլուց ուրիշ մի աչքի ընկնող նութրատութիւն չի եղել: Եւ որ ամենից գիտաւորն է իրանք դպրոցական հաստատութիւններն էլ դեռ ևս որոշ մաս-

նակցութիւն չեն ցոյց տուել: Իրա պատճառներից մէկը մեր կարծիքով այն է, որ դրամական ժողովարարութեան գործը չէ կազմակերպուած: Մեծ և փոքր քաղաքներում տեղական յանձնաժողովներ կամ չեն ստեղծուել և կամ եղածներն էլ եռանդով չեն աշխատում: Հետեանքը այն դանդաղութիւնն ու ապարդիւնութիւնն է, որ այսօր նկատուում է Դպրոցական Ֆոնդի նկատմամբ: Հայ մամուլը նոյնպէս այդտեղ մեղք ունի. նա պէտք է շարունակ փառ պահի հասարակութեան ուշադրութիւնը, պէտք է այդ ուշադրութիւնն ուղղի դէպի մեր կեանքի կենսական պահանջները և այսօր յատկապէս դէպի դպրոցական գործը: Կարելի էր մեր բանախօսներից ու դասախօսներից, մեր ընկերութիւններից ու թատրոնական խմբերից սպասել, որ նրանք իրանց գործի ընթացքում երբեմն երբեմն յիշէին նաև Դպրոցական Ֆոնդը և յօգուտ այդ Ֆոնդի գոնէ մի անգամ հրապարակ գային, որի հետեանքը կրկնակի օգուտ կը լինէր—նախ դրամական և ապա բարոյական—դրանով նպաստած կը լինէին դպրոցական կրթական գործի պրոպագանդայի զօրեղացման: Ինչպէս «Նոր Դպրոցի» այս տարուայ համարում պ. Ա. Աբեղեանը իրաւամբ գրում է, «մեզ հարկաւոր է նախ գոնէ գրի սեն ու սպիտակը ճանաչող մի ժողովուրդ»: Սակայն ով այդ պահանջի ստիպողական անհրաժեշտութիւնը ճանաչում է, պէտք է անշուշտ ամեն կերպ օգնի, նպաստի Դպրոցական Ֆոնդի դադափարի իրագործմանը—պէտք է լայն պրոպագանդայ մղի յօգուտ այդ դադափարի: Յատկապէս «Նոր Դպրոցի» համար, որ հանդիսանում է հայ ուսուցիչների և վարժուհիների օրգան, շատ ազնիւ ու նուիրական նպատակ պէտք է լինի ամեն կերպ ծառայել հայ դպրոցի հաստատման, տարածման և ժողովրդականացման գործին:

Բնականաբար հայ դպրոցն ամենից շատ այն մարդկանց սրտին մօտ է, ով կոչուած է նրա մէջ ծառայելու: Հայ ուսուցիչն ու ուսուցչուհին ամենից շատ պիտի գիտակցեն դպրոցների կարիքներն ու նրա պահանջները ուստի սպասելի էր, որ ամենից շատ ուսուցչութիւնն արձա-

գանք տար դպրոցական ֆոնդին ոչ միայն իրանց կուլէկներով այլ և իրանց խօսքով ու գրչով: Մինչև այժմ այդ ուղղութեամբ քիչ բան է նկատուում: Երանի թէ այսուհետև մեր հասարակութեան զանազան խաւերը և յատկապէս հայ ուսուցչութիւնն աւելի ներգործական մասնակցութիւն ունենար դպրոցական ֆոնդի կազմակերպման և իրագործման մէջ:—

Գէորգեան Ճեմարանի վարչութիւնը յայտնում է «Արարատ»-ի խմբագրութեան, որ Ճեմարանի ուսուցչական խումբը մի համակրելի որոշում է արել—իր տարեկան ռոճիկներին մի տոկոսը յատկացնել դպրոցական ֆոնդին: Դա համակրելի է մանաւանդ նրանով, որ համերաշխութեան մի ակտ է ու ֆոնդին մասնակցելու մի օրինակելի միջոց: Ցանկալի է, որ մեր բոլոր դպրոցական և ազգային հասարակական մարմիններին պաշտօնէութիւնները խմբովին, ընկերովի մասնակցէին այդ ազգային և կուլտուրական մեծ գործին:

Գէորգ Ալթունեան.

Մ Ա Յ Ր Ա Թ Ո Ռ

Ռոմանովների Կայսերական տան իշխանութեան երեքհարիւրամեայ յորելեանը մեծ շուքով ու հանդիսաւորութեամբ տօնուեց Մայր Աթոռում Ազգիս Վեհափառ Հայրապետի ներկայութեամբ փետրուարի 20-ին և 21-ին:

Ամսի 20-ին հանդիսաւոր պատարագ և հոգեհանգիստ կատարուեց ի յիշատակ Կայսերական տան բոլոր հանգուցեալ թագաւորների, որոնց անունները շարքով թուեց օրուայ պատարագիչ Տ. Կարապետ եպիսկոպոսը: Ներկայ էին Նորին Սրբութիւն ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, Մայր Աթոռի ամբողջ միաբանութիւնը, Ս. Սինոդի պ. պրոկուրորն ու բոլոր ծառայողները, Գէորգեան Հոգևոր Ճեմարանի ուսուցիչներն ու աշակերտները, պ. դաւառապետը և այլ պաշտօնեաներ ու աղօթողների խումբն ըստմութիւն: